

PENCGÂH MAKAMI

Sühan İRDEN¹

ÖZET

Türk müzik tarihinde Pencgâh makamı Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) ve Pencgâh-ı zâid (Artık Pencgâh) isimleriyle iki şekilde yer almıştır. Bugün Türk müziğinde Pencgâh makamının algılanamayan makamlarımızdan biri olduğu düşünülmektedir. Yapılan bu çalışma, Pencgâh-ı asl ve Pencgâh-ı zâid makamlarının gelecek kuşağa en doğru şekline göre aktarılıp algılanmasına kaynak olacak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî Âyîn-î Şerîfî, Makam, Form, Pencgâh, Pencgâh-ı asl, Pencgâh-ı zâid, İtrî, Kantemiroğlu, Hüseyin Sadettin Arel

İrden, Sühan. "Pencgâh Makamı". *idil* 4.15 (2015): 111-130.

İrden, S. (2015). Pencgâh Makamı. *idil*, 4 (15), s.111-130.

¹ Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Dilek Sabancı Devlet Konservatuvarı, Geleneksel Türk Müziği Bölümü, Konya, irdensuhan(at)hotmail.com

PENCGAH MODE

ABSTRACT

The Pencgâh mode has been know as two forms called "Pencgâh-asl" (the main Pencgâh) and "Pencgâh-ı zâid" (the remained Pencgâh) in Turkish music history. Now, the Pencgâh mode is considered to be one of the non-detected music modes in Turkish music. The study to be performed is type to be resource where the modes of "Pencgâh-ı asl" (the main Pencgâh) and Pencgâh-ı zâid " (the remained Pencgâh) will be transported and perceived in the most accurate forms to next generations.

Keywords: Mevlevî Âyîn-î Şerîfî, Makam, Form, Pencgâh, Pencgâh-ı asl, Pencgâh-ı zâid, İtrî, Kantemiroğlu, Hüseyin Sadettin Arel

1. GİRİŞ

Kantemiroğlu (1673-1723) Kitâbu ‘İlmi’l-Mûsikî ‘alâ vechi’l- Hurufât (Mûsikîyi Harflerle Tesbît ve İcrâ İlminin Kitabı) adlı eserinin ikinci kısmının “Mûsikî İlmine Giriş” bölümünde “(...) makam açıklamalarını, mûsikî edvârını (devirlerini) icâd edip ortaya koyanlar, sadece tatbîkatı görmüşler, ilmin kaidelerine ve kanunların şartlarına göre bir şey yazmamışlar; bir makamın nelerden meydana geldiğini göstermişlerse de, niçin öyle olduğunu ya bilmediklerinden ya da bildikleri halde sâdece tatbîkatla yetinip ilmi inkâr ettiklerinden, söylememiş, anlatmamışlardır. (...) İmdi, mûsikî ilmini, adıyla, sanıyla, cinsiyle ortaya koyup, ondan sonra, perdenin, âgâzenin, nağmenin, terkîbin ve makamın tariflerini göstermemiz, ondan sonra da makamların açıklanışlarını, terkîblerin ayrılışlarını, fasıllarını tanıtmamız gerekir. Öyle ki, bütün bunları, ilmin kaideleri ve kanunların şartları hükmünce, güzel bir düzen içinde yeniden kurup ortaya koyalım; ayrıca, eski kılığıyla ve tanınan kıyafetiyle de sunalım ki, heveslilerin kolayca hatırlayabileceği, isteklilerin kolayca anlayıp anlatabileceği gibi olsun.” demiştir (Tura, 2001: 35)

Türk müziğinde eski kılığıyla ve tanınan kıyafetiyle sunulmadığı için anlaşılamayan bir çok makam olduğu bu makamlardan birinin de Pencgâh makamı olduğu düşünülmektedir. Pencgâh makamında günümüze gelen bestelenmiş olan eserlerde sayının azlığı dikkat çekmektedir fakat bize göre makamın anlaşılamaması eser sayısının azlığıyla ilgili değildir. Çünkü günümüze gelen Pencgâh eserlerin makamın doğru algılanabilmesi için yeterli ipuçlarına sahip olduğu fakat makamı bize sunan nazariyatçıların makamı, bestelendikleri dönemlerin makam algılarına göre tespit yapamadıkları için bugün malesef makamın anlaşılamadığı düşünülmektedir.

2. Tarihsel Süreçte Pencgâh Makamı ile İlgili Nazarî Tanımlar

XIII. yüzyılda Urmiyeli (Safiyüddin) eserlerinde Pencgâh makamına yer verilmemiştir.

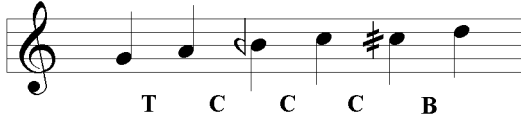
XIV. yüzyılda Kutbuddin Mahmud Şirâzî’nin Dürretü’ Tâc eserinde ise Pencgâh makamına yer verildiği belirtilmiştir. Ancak makamla ilgili yeterli bilginin günümüze ulaşmadığı vurgulanmıştır. (Levendoğlu, 2002: 229)

2.1. Maragalı Abdülkadir'in Camiü'l Elhân eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh, yirmidört şûbe arasında dördüncü olarak verilmiştir. Maragalı Pencgâh şûbesinin iki çeşit dizisi olduğunu belirtmiştir. Birincisine Pencgâh-ı asl ikincisine ise Pencgâh-ı zâid adı verilmiştir. Pencgâh-ı asl beş perdeden oluşmaktadır. Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz: (Bardakçı, 1986: 171)

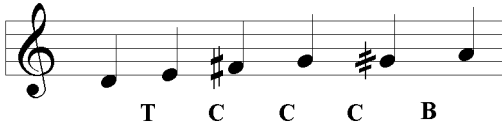

Maragalı'nın ikinci çeşit Pencgâh şûbesi olarak tanımı olan Pencgâh-ı zâid ise günümüz notasına şu şekilde aktarılabilir: (Bardakçı, 1986: 171)

2.2. Maragalı Abdülkadir'in Makâsidü'l-Elhân eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh-ı asl altı perdeden oluşmaktadır. Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz:

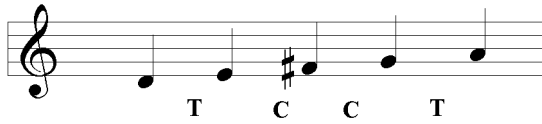

Maragalı Abdülkadir'in Makâsidü'l-Elhân eserinde Pencgâh-ı zâid şubesine yer verilmemiştir. (Bardakçı, 1986: 171)

2.3. Maragalı Abdülkadir'in Fevâid-i Aşere eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

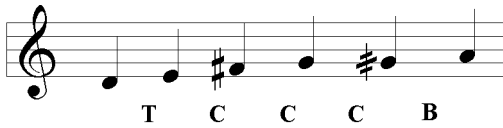
Pencgâh-ı asl yine beş perdeden oluşmaktadır. Bu perdeler de Maragalı Abdülkadir'in Makâsidü'l-Elhân eserinde verilen perdelerden bugünkü hicâz perdesi olarak gösterilen perde çıkarılarak kullanılmıştır. (Bardakçı, 1986: 171)

Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz:

Pencgâh-ı zâid altı perde olarak tanımlanmıştır. (Bardakçı, 1986: 171)

Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz:

2.4. Bedri Dilşâd'ın Muradnâme eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh ellidört terkîb arasında üçüncü olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır.

“Sipâhân'dan âğâz idüben i yâr

İnüp Rast ile dutarsa karâr

Ana Penc-gâh oldu nâm ü nişân

Gerek ise sözümü kıl imtihân” (Ceyhan, 1997: 730)

2.5. Hızır Bin Abdullah'ın Kitabü'l Edvâr eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh ellisekiz terkîb arasında üçüncü olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır. "*Pencgâh oldur kim Isfahân âğâz ide ine Rast evinde karar ide.*" (Özçimi, 1989: 205)

2.6. Kırşehirli Yusuf'un Kitabü'l Edvâr eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

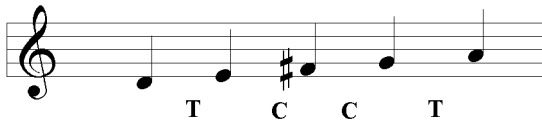
Pencgâh elli altı terkîb arasında üçüncü olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır. "*Pencgâh oldur ki Isfehân âğâze ede, ine Rast evinde karar ide.*" (Demir, 1985: 58)

2.7. Şirvanlı Fethullah'ın Mecelle Fi'l-Mûsikâ eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

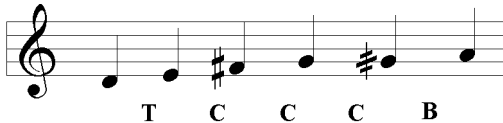
Pencgâh yirmidört terkîb arasında dördüncü olarak verilmiştir. Ancak Pencgâh şûbesinin perdeleri ve seyriyle ilgili bir açıklama yapılmamıştır. (Akdoğan, 1996: 269)

2.8. Ladiklî'nin Zeyn-ü l-Elhân eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh otuzüç terkîb arasında birinci ve ikinci olarak Pencgâh-ı asl ve Pencgâh-ı zâid olarak verilmiştir. Pencgâh-ı asl terkîbini günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz: (Dalkıran, 1983: 54)

Pencgâh-ı zâid terkîbini günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz: (Dalkıran, 1983: 55)

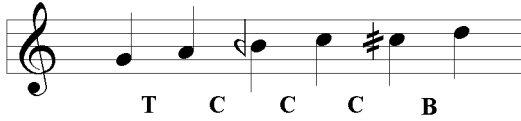
2.9. Lâdikli'nin Fethiyye eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh eski bilginlere göre yirmidört şûbe arasında dördüncü olarak verilmiştir. Ladikli eski bilginlerini Pencgâh'ı iki çeşit olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Birincisi Pencgâh-ı asl'dir. Beş perdeden oluşan bir diziyeye sahiptir. Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz: (Tekin, 1999: 162, 194)

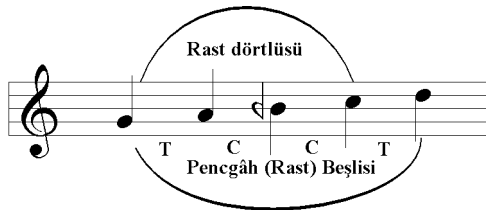
Eski bilginlerin ikinci olarak tanımladığı dizi Pencgâh-ı zâid adını verdikleri dizidir. (Tekin, 1999: 162)

Bu perdeleri günümüz nota yazısına şöyle aktarabiliriz:

2.10. Alişâh Bin Hacı Büke'nin Mukaddimetü'l Usûl eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh, yirmidört şûbe arasında dördüncü olarak verilmiştir. Öncelikle dörtlü ve beşlileri açıkladığı bölümde “T C C” aralığını oluşturan dörtlüye Rast dörtlüsü bir tanini aralığının eklenmesiyle de oluşan beşliye Rast veya Pencgâh beşlisi adını vermiştir. Bu beşli aşağıdaki gibidir. (Çakır, 1999: 12)

2.11. Seydî'nin El Matlâ eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh ellisekiz terkîb arasında yedinci olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır.

“Çıkar başun Sifahân koykasından

Nüzûl it Râstı uyar uykusundan” (Arısoy, 1988: 129)

2.12. Kadioğlu'nun Risâle-i Mûsikî eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pençgâh, kırksekiz terkîb arasında birinci olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır: *“Pençgâh oldur ki Sifahân temâm âğâz idüb Râst hânesinde karâr ider.”* (Tezel, 1996: 35, 46)

2.13. Ahmedoğlu Şükrullah'ın Edvâr-ı Mûsikî eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

Pencgâh ellidokuz terkîb arasında üçüncü olarak verilmiş ve şöyle açıklanmıştır. *“Pencgâh oldur ki İsfahân başlama rast karar ide.”* (Kâmiloğlu, 2007: 167)

2.14. Kantemiroğlu'da (1673-1723) Pencgâh Makamı Tanımı

“Pencgâh makamı iki türlü açıklanır: Bu açıklanışların biri eskilerin sözüne bir de yenilerin sözüne göredir. Eskiler, Nevâ makamı ile Rast makamı birleştirilir ve böylece Pencgâh makamı icra edilir, derler ve bu açıklanışa uygun düşecek şekilde bestelenmiş birkaç peşrev bulunduğunu söylerlerdi. Fakat, bana kalırsa, bunlar, ismi olup cismi olmayan şeylerden, doğru diye belenmiş yaygın yanlışlardan biridir. Çünkü o tür peşrevlerin tümü de, yenilerin görüşüne göre icrâ edilebilir. Üstelik eskilerin anlattığı Pencgâh makamını Rast makamından ayırt etmek de pek mümkün değildir. İmdi yenilerin tarifine göre Pencgâh makamının açıklanışını görelim. Adı geçen makam, üç yarım perdeden ve bir tam perdeden doğar. Yarım perdeler: Acem, uzzâl ve bûselik perdeleridir; tam perde ise, Rast perdesidir ve iki makamın birleşmesiyle meydana gelir: Nişâbûr ve rast'ın. Sese verme hareketine Rast perdesinde başlar ve Rast nağmesini güzelce gösterip, düğâh'a geldikten sonra segâh perdesini atlayıp, uzzâl perdesine gelir. Oradan, nevâ ve hüseyinî perdelerine çıkıp dilerse acem perdesi dilerse evc perdesiyle gerdâniye perdesine çıkar. Oradan daha yukarıya çıkmak isterse ince sesli perdelerde rast makamı hükmünce hareket eder ve gene aynı yoldan geri dönüp, nişâbûr yüzünden, uzzâl ve bûselik perdeleriyle düğâh'a gelir; oradan aşağı inip,

Rast perdesinde karar kılar ve durup kalır. Karar yeri olan Rast perdesinden daha aşağıya inmek isterse, Rast makamı hükmünce, yegâh perdesine değin iner ve gene aynı yoldan geri dönüp, karar perdesine: rast'a gelir.” (Tura 2001:87,88,89)

Burada Pencgâh makamı ile ilgili olarak “Eskiler, Nevâ makamı ile Rast makamı birleştirilir ve böylece Pencgâh makamı icra edilir, derler ve bu açıklanışa uygun düşecek şekilde bestelenmiş birkaç peşrev bulunduğunu söylerlerdi.” ifadesinin Pencgâh-ı Asl makamının anlaşılabilmesi adına hayâtî derecede önemli olduğunu düşünüyoruz.

2.15. Tanburî Küçük Artin’de Pencgâh Makamı Tanımı

Makam Artin’de sadece Pencgâh ismiyle verilmiş ve şu perde kullanımları yapılmıştır:

“bir mızrab nevâ, bir mızrab hicâz, bir mızrab bûselik, bir mızrab hicâz, bir mızrab nevâ, bir mızrab hüseyinî, bir mızrab eviç, bir mızrab nevâ, bir mızrab hicâz, bir mızrab bûselik, bir mızrab dügâh, bir mızrab rast” (Judetz 2002: 28)

Bu tanımın Pencgâh-ı zâid makamı tanımına uyduğu düşünülmektedir.

2.16. Abdülbâkî Nâsır Dede’de Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) Makamı Tanımı

Pencgâh- asl (Asıl Pencgâh): “Uşşâk yapıp Rast perdesinde karar verir. Rast’a benzememesi gerektiğinde, hüseyinî perdesinden başka süsleyici kullanmaktan kaçınılmalıdır; başlangıç perdesi ile de Râst’tan ayrılır. Bu bileşim konusunda sonrakilerin eskileri ile eskiler arasında görüş ayrılığı yoktur. Bazı kimseler inkâr etse de, elimizde olan eski ve değerli eserler görüşümüzü ispata yeterli, güçlü kanıtlardır.”

Pencgâh-ı zâid (Artık Pencgâh): “İsfahan yaparak başlayıp Rast perdesinde karar verir. Yalnız, İsfahan gidişini yarı yarıya göstermeli. Bunda herkes görüş birliği içindedir. Yalnız, zamanımızda ve bizimkine yakın zamanlarda zâid

(artık) deyiminin kullanılması bakımından farklı davranışlar görülmüş ve bazı kimseler, başka öğelerle oluştuğunu düşünerek bunu Selmek bileşiminden ayırt etmemişlerdir; lâkin, bu konuda da, bestelenmiş eski ve değerli eserler yeterli kanıttır.”(Tura 2006: 44)

2.17. Tanburi Cemil Bey'in Rehber-i Mûsikî eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

“Rast, hicâz, nevâ perdeleriyle ibtidâr eder, zemînî; Nevâ, muhayyer fâsılasındaki esvât-ı tabîiyye üzerinde, karâridahî; Hicâz, segâh, kürdi perdeleriyle Rast'ta icrâ olunur. Pencgâh, Rast makamı fûrû'undan olmakla, notada makâm-ı mezkûr gibi yazılır.” (Cevher, 1992:56)

2.18. Kâzım Uz'un Musiki Islahatı eserinde Pencgâh Makamı Tanımı

“Pencgâh (ya da pencgâh) : 1) Doğal aşütün beşinci aşaması olan nevâ perdesinin eski adı; 2) Pencgâh perdesinden başlayıp rast perdesinde kararveren makam. “Rast kolundan bir makam olub evvelâ ısfahan çeşisile nevâ, hicâz başlayub sonra bûselik, dügâh, perdeleriyle rast perdesinde karar eder.” (Uz, 1964: 54)

2.19. Rauf Yekta Bey'de Pencgâh Makamı Tanımı

Acemli Rast makamı dizisi

Rauf Yekta Bey'in Pencgâh makamını dizi olarak acemli rast dizisi verdiği, makamla ilgili yazmış olduğu ezgide rast makam seyri içinde nişabur çeşni kullanıp tekrar rast makam seyri ile Pencgâh makam örneğini tamamladığı görülmektedir. (Yekta 1985: 79)

Bu tanımın Pencgâh-ı zâid makamı tanımına uyduğu düşünülmektedir.

2.20. Hüseyin Sadettin Arel'de Pencgâh Makamı Tanımı

*“İsfahan ve Rast makamlarının birleştirilmesiyle vücuda gelmiştir. İnici-
çıkıcıdır. Notası yazılırken donanım Rast makamında olduğu gibi si koma bemolü, fa
bakiyye diyezi işaretleri konulur ve diğer perde değişiklikleri lahin (melodi)
arasında yapılır. Pencgâh makamını teşkil eden dizileri karşılaştıralım:*

Seyri: Ya Bayatî dizisi ile yahut dügâh perdesindeki rast dörtlüsü ile başlanılır ve bu sebeple karışık olarak dolaşılıp İsfahan makamı gösterilir; sonra rast perdesindeki Rast makamının beşlisine geçilerek karar verilir. Bu çerçeve içinde başka geçici geçkilerin yapılmasına mâni yoktur.” (Akdoğu 1968: 211)

H. S. Arel eser örneği olarak İtrî'nin “Payi yâre düşmeğe ağıyardan nevbet mi var” güfteli Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) bestesi vermiştir. Eser örneğinde kullanılan seyir ile verilen makam tarifinin sorgulanması gerektiği düşünülmektedir.

2.21. Suphi Ezgi'de Pencgâh Makamı Tanımı

“Bu makam, rast ve acemli rast dizilerinin duraklarından tize doğru Pencgâh-ı zait denilen bir beşlinin ilavesinden hasıl olmuştur. Makamda güçlü (nevâ-re) durak (rast-sol) nağmeleridir. Makam ya duraktan ve yahut güçlüden başlar Pencgâh-ı zait beşlisinin ya tamamında veya bir kısmında gezinip nevada muvakkat kalır, sonra tize doğru her iki rast dizisinde seyreder, rast dörtlü veya beşlisi ile karargâhta kalır...”

Rast makamı dizisi

Acemli Rast makamı dizisi

Pencgâh beşlisi

S. Ezgi eser örneği olarak Abdülkadir Merâî'nin "Bitü nefesi hoş nezedem hoş nenişestem" güfteli, Pencgâh aksak semâî eserini vermiştir. (Ezgi 1932:198)

S. Ezgi'nin verdiği Pencgâh makamı tanımı ve eser örneğinin Pencgâh-ı zâid makamı tanımının uygun olduğu düşünülmektedir.

2.22. Ekrem Karadeniz'de Pencgâh Makamı Tanımı

"Pencgâh makamı Nişâbur ve Rast makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Pencgâh-ı asl makamı Hüseyinî ve Rast makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir." şeklinde açıklamalara yer verilmiştir. (Karadeniz 1983:130)

3. TARİHSEL SÜREÇTE BESTECİLERE GÖRE PENCĞÂH-I ASL (ASIL PENCĞÂH) MAKAM KULLANIMLARI

3.1. Beste-i Kadîm'de Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) makamı kullanımı

PENCĞÂH-I ASL MEVLEVÎ ÂYİN-İ ŞERİF'İ

BİRİNCİ SELÂM

Rast ve Nevâ makam seyirleri iç içe
kullanılarak oluşturulan Pencgâh-ı asl makam seyir cümlesi

rast perdesi kullanılmı
Nevâ makam seyir ağırlıklı
Pencgâh-ı asl makam seyir cümlesi

Nevâ makam seyri ağırlıklı rast perdesine
düzerek Pencgâh-ı asl makam seyri oluşturulan seyir cümlesi

nevâ perdesi
kararlı Nevâ makamı kullanımı

ŞEH BA ZI CE NA Bİ ZÜL ÇE LÂ LEST SE MA
FER RA ŞI KU LÜ Bİ EH Lİ HA LEST SE MA

HEY HEY HEY HEY RA NA Yİ MEN CA NI MEN VAY

Bugün anlaşılamayan seyirlerden birine sahip olan Pencgâh Mevlevî âyîn-i şerîf'in ilk dört mısrası lâfzî terennümlerle birleştirilerek yukarıda yer alan melodilerle bestelenmiş olup notaların üzerinde yazıldığı gibi nevâ perdesinde karar eden Nevâ makam seyri ile Rast makam seyirlerinin iç içe harmanlanarak kullanımıyla oluştuğu düşünülmektedir. Bize göre o dönemde kullanılan makam seyir algısında, melodi cümlesinin yönlendiği perde çok önem arz etmektedir. Burada da Devr-i revan usûlünün yarısının oluştuğu 7/8'lik cümlelerin sonlarındaki darplara denk gelen yerlerde sürekli nevâ perdesinde toplandığı görülmektedir ve bu algı bizce nevâ makamına bir atıf olarak yorumlanmalıdır. Bu yoruma diğer bir sebep beş ölçüde kullanılan Pencgâh-ı asl seyirin tamamlanmasından sonra gelen 6. ve son ölçüde yer alan ezginin dügâh perdesine uşşâk çeşni ile düşürülmesinden sonra nevâ perdesinde yaptığı kalıştır ki bu ezgi nevâ perdesinde nevâ makamı duyumunu iyice güçlendirmektedir. Bu ezginin bugün Arel-Ezgi sisteminde yer alan Nevâ makamı algısına göre yapılması zor olduğu düşünülmektedir. Çünkü dörtlü beşli birleşimleriyle anlatılan makamlar olgusu içinde Nevâ makamı öğrencilere dügâh perdesinde uşşâk dörtlüsüne nevâ perdesine rast beşlisi olarak inici-çıkıcı seyir sebebiyle makamın nevâ perdesi ile başlatılıp mutlaka nevâ perdesinde rast dörtlüsünün kullanılması gerektiği şeklinde aktarılıp, bu olmazsa Nevâ makamı olmaz gibi bir algı yaratılmıştır. Hâlbuki Dede Efendi'nin Nevâ âyîn-i şerîfnde kullandığı Nevâ makamı örgüsünde (seyirinde) Dede Efendi'nin nevâ perdesi üzerinde (rast dörtlüsü kullanmadan hatta) bûselik çeşni kullanarak bugün bilinen Uşşâk makam dizisini inici-çıkıcı olarak kullanarak Nevâ makamı duyumunu bize sağladığı düşünülmektedir. (İrden 2012: 142)

3.2. İtrî'de Pencgâh-ı asl (Asıl Pencgâh) makamı kullanımı

Pencgâh-ı Asl Beste

"Pây-i yâre düşmeye ağıyardan nevbet mi var"

Usûl: Çenber

Beste: İtrî
Güfte: Nâbi

nevâ perdesinden seyre başlanıp rast çeşnilerle yine nevâ perdesinde asma kalış yapılmış

nehayyer perdesinden nevâ perdesine rast çeşni ile inilmiş

rast perdesi kullunarak Pencgâh-ı asl makamının nevâ makamı seyri bölünmü sonlandırılmış

hüseynî perdesinden rast perdesine rast çeşnili asma kalış yapılmış

hüseynî perdesini rast ta rast çeşni

hüseynî perdesinden rast perdesine rast çeşni içüncü kez kullanılmış

Pencgâh-ı asl makamı karakterini yansıtan hüseynî perdesinden rast perdesine rast çeşni dördüncü kez kullanılarak tam kalış yapılmış

İtrî'nin Pencgâh-ı asl makamı beste formundaki "Pây-i yâre düşmeye ağıyardan növbet mi var" eserinde kullanılan makamsal seyrinde; (nevâ perdesinde rast çeşnilerle) Nevâ makamının seyri anımsatıldıktan sonra (hüseynî perdesini de içine alan rast perdesine rast çeşnisi tam dört kez kullanarak) Rast makam seyrile sonlanan bir kullanım gözlenmiştir.

Bu eserle İtrî'nin Pencgâh-ı asl makamında; nevâ perdesinde karar eden Nevâ makamı mantığında bir seyri tercih ettiği, rast perdesine özellikle atlama yaparak makam karar çeşnisinin rast olduğunu anımsatmak için kullandığı, bunu yaparken de hüseynî perdesini süsleyici olarak kullanan bir rast çeşnisi ile rast perdesinde karara gelip Pencgâh-ı asl makamına özgü bugün bilinmeyen bir anlayışla harmanlayarak kullandığı düşünülmektedir. Burada ki kullanım tam da Kantemiroğlu edvârında "Pencgâh makamı iki türlü açıklanır: Bu açıklanışların biri eskilerin sözüne bir de yenilerin sözüne göredir. Eskiler, Nevâ makamı ile Rast makamı birleştirilir..." ifadeleriyle örtüşüğü söylenebilir.

3.2. İtrî'de Pencgâh-ı zâid (Artık Pencgâh) makamı kullanımı

Pencgâh-ı Zâid Beste
"Hem sohbet-i dildâr ile mesrur idik evvel"

Usûlî: Fer Beste: İtrî

büselik perdesinde nişâbur çeşni kullanılıp nevâ perdesine yönelinerek Nişâbur makam seyri hissettirilmiş

HEM SOH

rast-nevâ perdeleri atlamasından sonra nevâ perdesinde büselik çeşni kullanılıp asma kalış yapılmış

BE Tİ DİL DÂ

rast-nevâ perdeleri atlamasından sonra nevâ perdesinde büselik çeşni kullanılmış

Rİ LE MES RU

segâh perdesine segâh çeşni ile inilip rast-segâh perdeleri atlaması kullanılmış

Rİ DİK EV VEL YE LEL LE

uşşâk çeşni kullanımı

segâh çeşni çıkıcı olarak kullanılmış

LE LEL LE LE LEL Lİ MES RU

rast çeşni kullanılıp nevâ perdesinde Pencgâh-ı zâid makam seyri sonlandırılmıştır

Rİ DİK EV VEL HEY CA NİM

İtrî'nin Pencgâh-ı zâid makamı beste formundaki "Hem sohbet-i dildâr ile mesrur idik evvel" eserinde kullanılan makamsal seyrinde; (büselik perdesinde nişâbur ve nevâ perdesinde büselik çeşnileriyle) nişâbur makamının giriş seyri anımsatıldıktan sonra rast-nevâ perdesine atlayış kullandıktan sonra nevâ perdesinde asma kalış yaparak Pencgâh-ı asl makamının nevâ perdesinde nevâ makamlı şeklini anımsatıp (segâh perdesinde segâh ve hüseyinî perdesini de içine alan rast perdesine rast çeşnileriyle) Pencgâh-ı asl makam seyriyle sonlanan bir kullanım gözlenmiştir. Bu eserle Pencgâh-ı zâid makamında İtrî'nin; nişâbur çeşni ve Pencgâh-ı asl makamlarının harmanlandığı bir seyri kullandığı düşünülmektedir.

4. SONUÇ

1. Nazarî kaynaklarda Pencgâh-ı asl makamıyla ilgili olarak en doğru bilginin Kantemiroğlu edvârında "Eskiler, Nevâ makamı ile Rast makamı birleştirilir ve böylece Pencgâh makamı icra edilir derler" ifadesiyle yer alıp İtrî'nin beste

formundaki “Pây-i yâre düşmeye ağıyardan növbet mi var” eseriyle bu tanımın pekiştirildiği düşünülmektedir.

2. Pencgâh âyîn-i şerîfteki makam seyrinin Pencgâh-ı asl makam seyri olduğu düşünülmektedir. İtrî'nin Pencgâh-ı asl makamı beste formundaki “Pây-i yâre düşmeye ağıyardan növbet mi var” eserinde kullanılan makamsal seyrinde; (nevâ perdesinde rast çeşnîlerle) Nevâ makamının seyri anımsatıldıktan sonra (hüseynî perdesini de içine alan rast perdesine rast çeşnîsini tam dört kez kullanarak) Rast makam seyriyle sonlanan bir kullanım gözlenmiştir. Fakat Âyîn'de nevâ perdesinde karar eden nevâ makam seyir anlayışı söz konusu olmadığı için bu seyrin Pencgâh-ı asl makamının başka bir şekli olarak çözümlemenin de bugün öğretilen makam algısıyla neredeyse imkânsız olduğu düşünülmektedir.

3. Pencgâh-ı zâid makamı İtrî'nin Pencgâh-ı zâid beste formundaki “Hem sohbet-i dildâr ile mesrur idik evvel” eserinde kullanılan makamsal seyrindeki gibi Nişâbur makamının bir bölümü ile Pencgâh-ı asl makamının birleşimlerinden oluştuğu düşünülmektedir. Yani Pencgâh-ı zâid makamı nişâbur eklenmiş Pencgâh-ı asl makamından başka bir şey değildir. Ekrem Karadeniz'in "*Pencgâh zâid makamı Nişâbur ve Rast makamlarının birleşmesinden meydana gelmiştir...*" ifadesinin yanlış olduğu tanımda Rast makamının yerine Pencgâh-ı asl makamı tanımının alınmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Hatta denilebilir ki Nişâbur makamının rast çeşnisiyle birleşmesiyle oluşan makam bize göre Pesendide makamı olarak düşünülmelidir.

4. Abdûlbakî Nâsır Dede'nin Arazbâr makam tanımında "*Muhayyer perdesinden Pencgâh-ı asl yapmaya başlayıp nevâ perdesinde biraz eğlenildikten sonra yine acem ve hüseyinî perdelerini gösterip Uşşâk (makamı) şeklinde karar verir.*" ifadesinin Pencgâh-ı asl makamının yukarıdaki çözümlemelerinden sonra büyük önem arz ettiği düşünülmektedir. Çünkü bu tespite göre bazı nazarî kaynaklarda yer alan Arazbâr makam seyri tanımlarındaki nevâ perdesinde Bayâtî makam seyri yaptığı iddaa edilen tanımın yanlış olduğu düşünülmektedir. Gelenekte kullanılan Arazbâr ve Arazbâr-bûselik makam seyri eserleri incelendiğinde seyirlerin çargâh perdesi üzerinde aynı Pencgâh-ı asl âyinde kullanılan (nevâ perdesinde nevâ makam seyrini duyurmayan) bir seyir anlayışından sonra dügâh perdesine uşşâk (Arazbâr makamı) veya bûselik (Arazbâr-bûselik makamı) olarak karar ettiği görülmüştür. Bu tespite göre Arazbâr ve Arazbâr-Bûselik makamlarının en doğru şekliyle tanımlarının tespit edilebilmesi için gelenekte bestelenmiş olan eserlerin geleneksel makam algısıyla en doğru şekilde incelenip analizlerinin yapılmasının hayâtî derece de önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

AKDOĞAN, Bayram, (1996), “*Fethullah Şirvânî ve Mecelletun Fi'l-Müsika adlı eserinin XV. Yüzyıl Türk Müsîkîsi Nazariyatındaki Yeri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 269.

AKDOĞU, Onur, "Hüseyn Sadettin Arel- Türk Müsîkîsi Nazariyatı Dersleri", Kültür Bakanlığı Yayınları /1347, s. 211.

ARISOY, Mithat, (1988), “*Seydî'nin El Matlâ Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 129.

BARDAKÇI, Murat, (1986), “*Maragalı Abdülkadir*”, İstanbul, s. 171.

CEVHER, M. Hakan, (1992), “*Tanbûrî Cemil Bey ve Rehber-i Müsîkî*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 56.

CEYHAN, Âdem, (1997), “*Bedr-i Dilşad'ın Murâd-Nâmesi*”, İstanbul, s. 730.

ÇAKIR, Ahmet, (1999), “*Alişâh B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 12.

DALKIRAN, Nejla, (1983), “*Türkçe Zeyn-ü l Elhan*”, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir, s. 54.

DEMİR, Saadet, (1985), “*Kırşehirli Edvârî*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir, s. 58.

EZGİ, Suphi, (1933), “*Nazari ve Ameli Türk Musikisi*”, c. 1, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul, s.198.

İRDEN, Sühan, (2012), "*Hâmmâmizâde İsmâil Dede Efendi'nin Mevlevî Âyînlerindeki Makam ve Form Anlayışının Türk Dîn Mûsikisine Etkileri*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 142.

JUDETZ, E. Popescu, (2002), "*Tanburî Küçük Artin*", İstanbul, s. 28.

KAMİLOĞLU, Ramazan, (2007), "*Ahmedoğlu Şükrullah ve Edvâr-ı Mûsikî Adlı Eseri*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 167.

KARADENİZ, Ekrem, (1983), "*Türk Musikisinin Nazariye Esasları*", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 130.

LEVENDOĞLU YILMAZ, N. Oya. (2002), "*XIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Varlığını Sürdüren Makâmlar ve Değişim Çizgileri*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s. 229.

ÖZÇİMİ, M. Sadreddin, (1989), "*Hızır Bin Abdullah ve Kitâbü'l-Edvâr*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 205.

TEKİN, Hakkı, (1999), "*Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l Fethiyye'si*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 162-194.

TEZEL, Şebnem, (1996), "*Tirevî Kadızâde'nin Mûsikî Edvârı ve Seydî'nin El-Matla'ı ile Karşılaştırılması*", (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir, s. 35-46.

TURA, Yalçın, (2001), "*Kantemiroğlu Kitâbu 'İlmi'l-Mûsikî 'alâ vechi'l-Hurûfat*", İstanbul, s. 35-87-88-89.

TURA, Yalçın, (2006), "*Tedkik ü Tahkik-İnceleme ve Gerçeği Araştırma-Nâsır Abdülbâkî Dede*", İstanbul, s. 44.

UZ, Kâzım, (1964), "*Mûsiki Istılâhatı*", Ankara, s. 54.

YEKTA, Rauf, (1985), "*Türk Mûsikîsi*", Pan Yayıncılık, İstanbul, s. 79.